

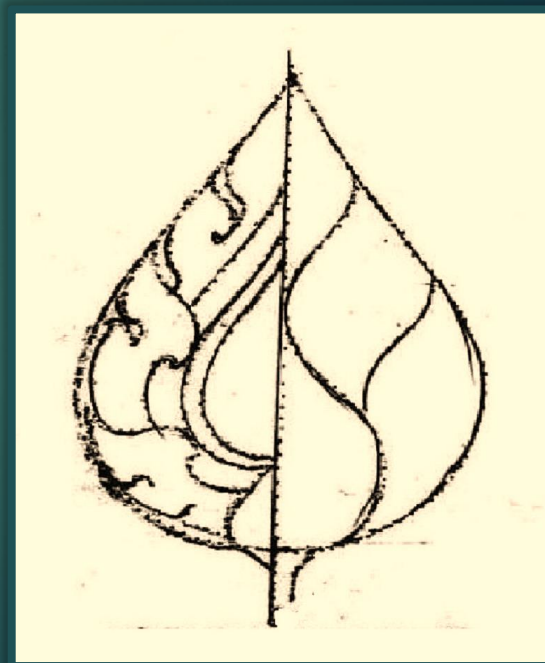
สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

นายอำพล สัมมาวุฒติ

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านช่างศิลปกรรม (วิจัยและพัฒนาศิลปกรรม)

: บัวในศิลปะไทย

องค์ความรู้จากครูช่าง นายอมร ศรีพจนารถ

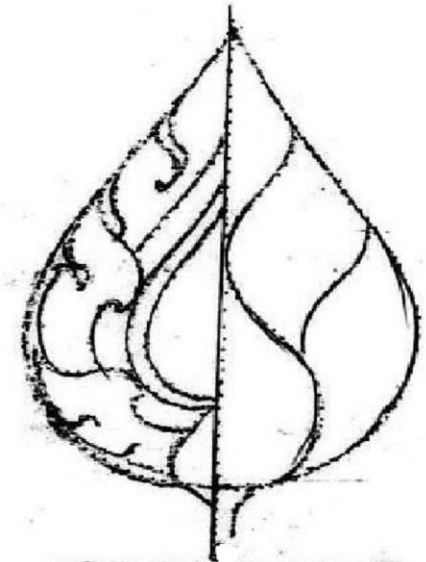
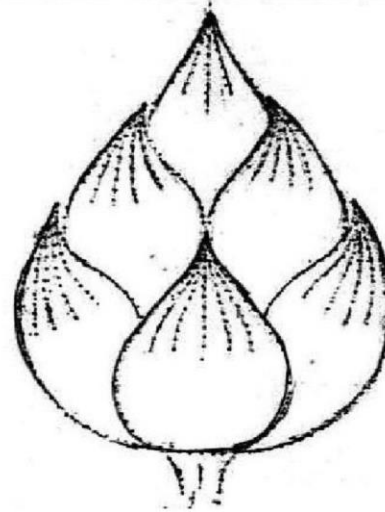

คำว่า “ บัว ” หมายถึง พืชที่เกิดในน้ำจืด

สามารถจัดประเภทบัวได้ ๒ ประเภท คือ ปทุมชาติ และอุบลชาติ

“ปทุมชาติ” คือ บัวสำหรับกินฝักและเง่า (หัวบัว) เป็นอาหาร ได้แก่ บัวหลวงและบัวสัตตบงกช สีของดอกบัวทั้งสองชนิดนี้มีทั้งสีขาวและสีแดง รูปทรงของดอกบัวทั้งสองก็แตกต่างกัน กล่าวคือ ดอกบัวหลวงรูปทรงของดอกตูมจะมีความกว้าง ๑ ส่วน สูง ๒ ส่วน และประดิษฐ์เป็นลายบัวได้มากชนิด กับเป็นป่อเกิดของลายกระหนกครึ่งซีก (ที่เรียกว่ากระหนกสามตัว) ส่วนบัวสัตตบงกชนั้นทรงของดอกบัวตูมจะมีลักษณะป้อมเตี้ยกว่าบัวหลวง ใช้ประดิษฐ์เป็นลายบัวกระหนก พุ่มตัวเทศและบัวปากฐาน บัวทั้งสองชนิดนี้มีก้านเป็นหนามเล็ก ๆ พอระกายมือเล็กน้อยเมื่อเวลาจับต้อง ดอกและใบชูขึ้นเหนือน้ำตลอดตั้งแต่ดอกตูบจนดอกบานและดอกโรยกลายเป็นฝัก (ภายในเป็นเมล็ดบัว) สำหรับฝักบัวนั้นใช้รับประทานได้ทั้งเมล็ดอ่อนและเมล็ดแก่ นอกจากทรงของดอกบัวนำไปประดิษฐ์เป็นลายบัวได้หลายแบบแล้วก็ตาม แม้แต่เกสรของดอกบัวยังนำไปประดิษฐ์เป็นลายได้เช่นกัน

ดอกบัวสัตตบงกช

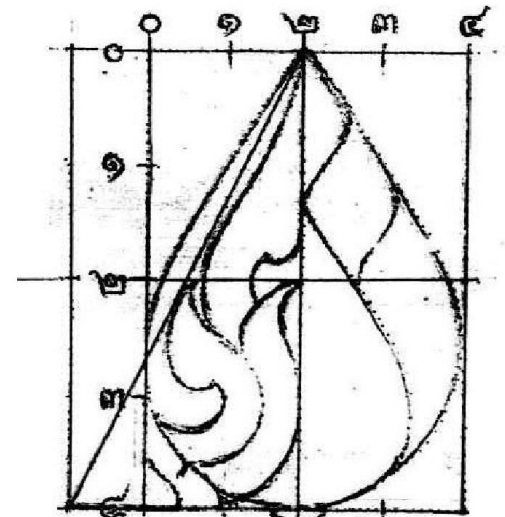
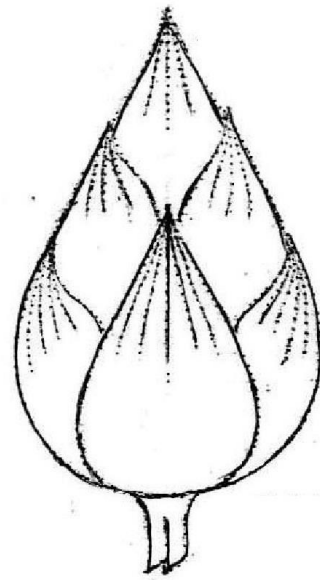

ดอกบัวสัตตบงกชในธรรมชาติ

เขียนเป็นลายเส้น

ลายบัวกนก

ดอกบัวหลวง

ชายธง

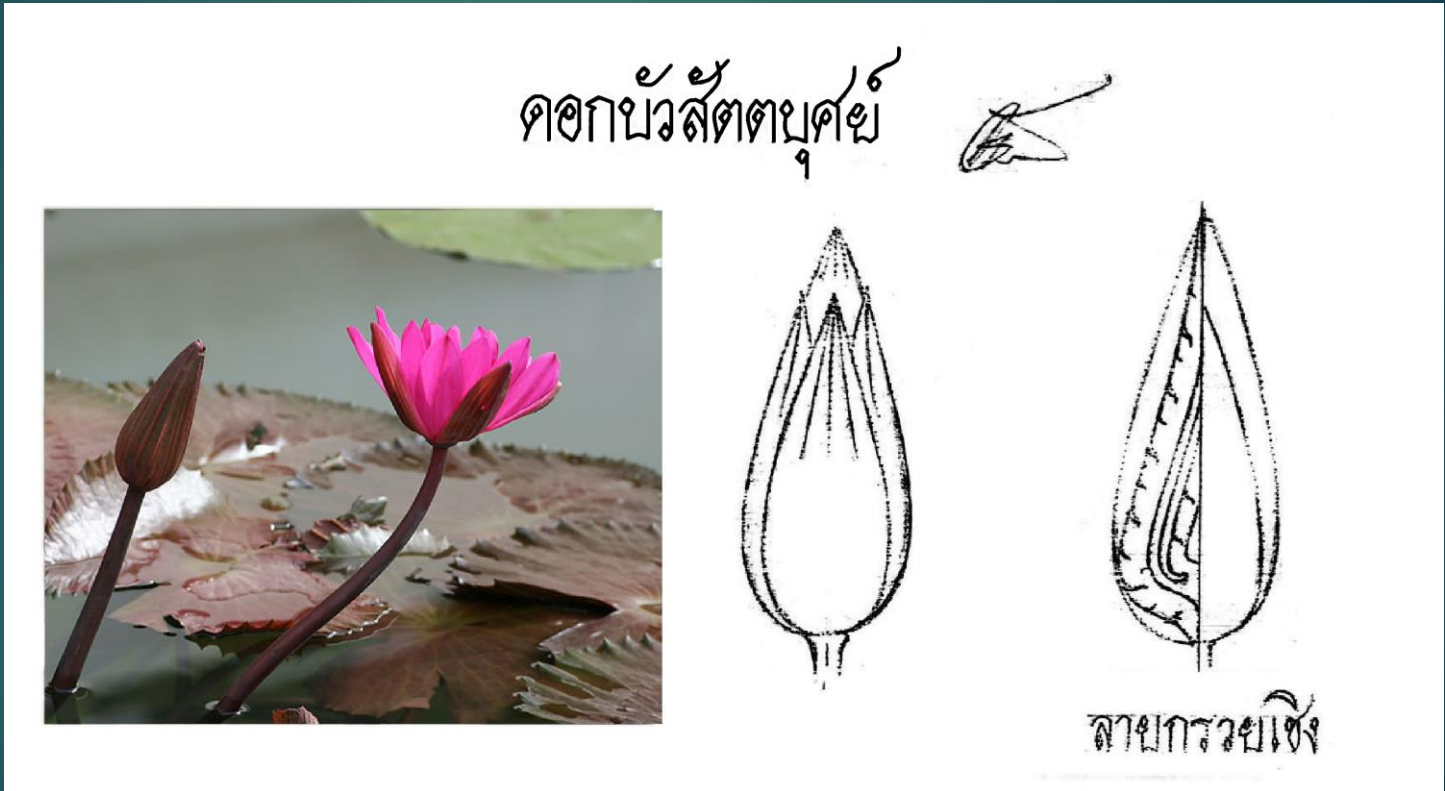
ดอกบัวหลวงในธรรมชาติ

เขียนเป็นลายเส้น

ออกแบบเป็นลวดลาย

“อุบลชาติ” คือ บัวสำหรับกินสาย (โดยนำเอาก้านของดอกมารับประทาน) ได้แก่

บัวสัตตบុชย์ บ้างก็เรียกชื่อว่า บัวเพื่อน บัวผัน ดอกมีสี ขาว แดง แต่ถ้าเป็นพันธุ์ขนาดเล็กมักมีหลายสี เช่น ชมพู ขาบ เหลือง ม่วง เป็นต้น มักเลี้ยงเป็นบัวประดับเพื่อความสวยงาม เพราะก้านของดอกเล็กมาก ดอกและใบมักอยู่เหนือน้ำแค่ปริ่ม ๆ น้ำเท่านั้น ทรงของบัวสัตตบุชย์หรือบัวกินสายนี้มีลักษณะเป็น ดอกพอม ๆ ยาว ๆ ใช้ประดิษฐ์เป็นลักษณะของบัวปลายเสาและลายกรวยเชิง

ดอกบัวสัตตบุชย์ในธรรมชาติ

เขียนเป็นลายเส้น

ออกแบบเป็นลวดลาย

ทรงของดอกบัวทั้งสองประเภทนี้มีลักษณะที่ท่านโบราณจารย์นำมาประดิษฐ์เป็นลวดลาย
ขึ้นหลายแบบ ดังนี้

๑. ทรงดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม

๒. ทรงดอกบัวแย้ม

๓. ทรงดอกบัวกะลา (เป็นดอกที่มีลักษณะบานมากกว่าแย้ม

เป็นรูปทรงคล้ายกับกะลาครึ่งใบหงายขึ้นนั่นเอง)

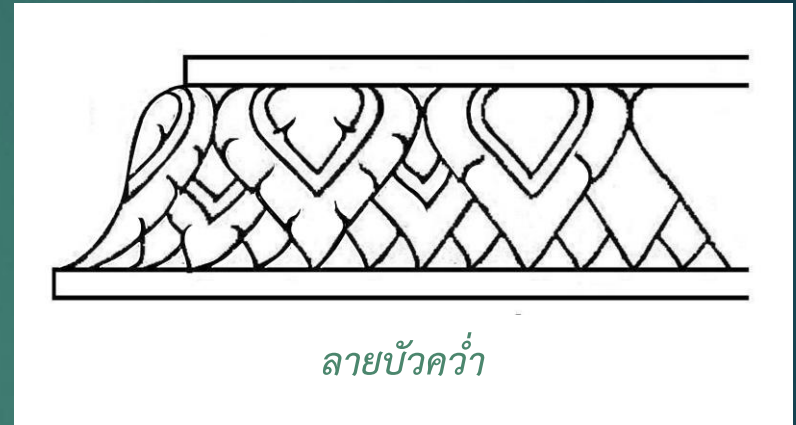
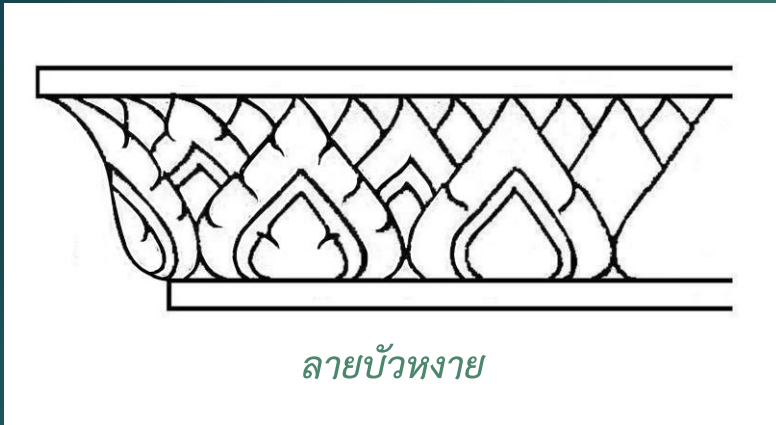
๔. ทรงดอกบัวบาน

ตามลักษณะทั้งสี่แบบสามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลวดลายสำหรับประดับตกแต่งอาคารทางสถาปัตยกรรมไทย
ได้แก่ พระอารามทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนพระราชมณเฑียรในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นที่ประทับขององค์
พระมหากษัตริย์ไทยมาแต่โบราณได้อย่างวิจิตรงดงามยิ่ง นอกจากนี้ดอกบัวยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับคติธรรมทาง
พระพุทธศาสนาด้วย ได้แก่ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเปรียบเทียบมวลชนเป็นดังดอกบัวสี่เหล่า คือ บุคคลเสมอด้วย
ดอกบัวที่จมในโคลนตม อยู่กลางน้ำ ปริ้น้ำและพ่นน้ำ ซึ่งพอมมีโอกาสที่พระธรรมอันประเสริฐที่พระองค์ทรงตรัสรู้จะ
สามารถเผยแผ่แก่เหล่ามนุษยโลกได้ จึงได้ทรงมีพระเมตตาเผยแผ่พระธรรมต่อมา เป็นต้น จากลักษณะของทรง
ดอกบัวที่กล่าวมาสามารถนำมาประดิษฐ์เป็นลวดลายบัวต่าง ๆ ได้ ดังนี้

๑. ทรงดอกบัวอ่อน หรือดอกบัวตูม

เป็นการนำเอาทรงของดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูมมาประดิษฐ์เป็นส่วนประกอบบนพระเมาลีเหนือพระเศียรของพระพุทธรูปแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน แม้ที่เป็นพระพุทธรูปลี้ลับ (ฐานพระ) ก็มีลายบัวอีกหลายชนิด หรือเป็นส่วนประกอบของสิ่งก่อสร้างปูชนียวัตถุต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาตลอดจนปราสาทราชมณเฑียรที่ประทับขององค์พระมหากษัตริย์ ประดับบนพระแสงขรรค์ เครื่องราชูปโภคต่าง ๆ เป็นต้น แม้จะนำมาแต่รูปทรงหรือมาประดิษฐ์เป็นกลีบลายต่าง ๆ อยู่ในทรงของดอกก็ตามก็ยังคงรูปให้เห็นว่ามาจากทรงดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูมทั้งสิ้น

๒. ลายบัวหงาย และลายบัวคว่ำ

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวจากกลีบหรือทรงภายนอกของดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูมแล้วมีการแบ่งจังหวะตามกรรมวิธีการเขียนลาย โดยการแบ่งครึ่งหรือสอดไส้มีเส้นศูนย์กลางของกลีบหรือดอกโดยเป็นเส้นตั้งฉากตรงถึงยอดช่องว่างระหว่างกลีบของดอกจะมีกลีบแซมอีก ๒ ชั้น หรือมากกว่านั้นตามจังหวะของช่องไฟหรือระยะห่าง เรียกว่า “กลีบซ้อน” ที่เรียกว่าลายบัวหงายและลายบัวคว่ำนั้นเนื่องจากเป็นส่วนประกอบของฐานปัทม์ (ฐานสำหรับประดิษฐ์ฐานสิ่งเคารพที่ประกอบด้วยบัวหงายและบัวคว่ำ หรือรวมเรียกว่า ฐานบัว)

ลายบัวหงายอยู่ที่หน้ากระดานบนเหนือท้องไม้ บัวเกสร โดยมีเส้นลวดชั้นบนล่าง ส่วนที่เรียกว่าบัวหงายนี้ แม้ไม่มีลวดลายทำเป็นกลีบ ๆ แต่เป็นทรงของดอกบัวบานก็เรียกว่าบัวหงายเช่นกัน นอกจากนี้เป็นส่วนประกอบของฐานปัทม์แล้วยังเป็นส่วนประกอบของฐานชั้นเชิงบาตร ฐานสิงห์ ทั้งมีลายและไม่มีก็ได้ การเขียนบัวหงายประกอบฐานปัทม์หรือฐานต่าง ๆ นี้ ได้จากการสร้างทำมุม ๔๕ องศา จากหน้ากระดานบนถึงท้องไม้ตามกรรมวิธีการแบ่งส่วนฐาน

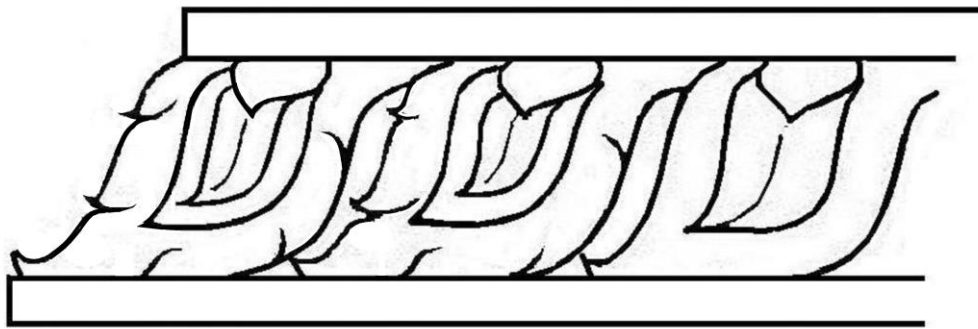
ลายบัวคว่ำ อยู่ที่ท้องไม้เหนือหน้ากระดานล่าง โดยมีเส้นลวดคั่นบนล่าง ส่วนที่เรียกว่าบัวคว่ำนี้ แม้ไม่มีลวดลายทำเป็นกลีบ ๆ แต่ทำเป็นทรงของดอกบัวบาน (พลิกคว่ำกลับลงพื้นตรงข้ามกับบัวหงาย) ก็เรียกว่าบัวคว่ำเช่นกัน นอกจากนี้เป็นส่วนประกอบของฐานปัทม์แล้วถ้าเป็นส่วนประกอบของฐานสิงห์ส่วนที่เป็นบัวคว่ำนี้เรียกว่า “บัวหลังสิงห์” การสร้างบัวคว่ำของฐานปัทม์นั้นทำมุม ๔๕ องศา เช่นเดียวกับบัวหงาย แต่ถ้าเป็นบัวหลังสิงห์คงทำมุม ๓๐ องศาถึง ๔๐ องศาเท่านั้น

การประดิษฐ์ลายบัวหงายลายบัวคว่ำนี้มีศูนย์ของกลีบลายเป็นเส้นฉากซึ่งหมายถึงกลีบของดอกบัวบาน (บัวหลวง) ที่บานอย่างเต็มที่ แต่การประดิษฐ์ลายบัวนี้ถ้าเป็นฐานเดียวกันทั้งบัวหงายและบัวคว่ำจะต้องมีลักษณะเหมือนกัน

๓. ลายบัวรวมหงาย และลายบัวรวมคว่ำ

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวในลักษณะเฉียงไปทางมุมของฐานทั้งซ้ายและขวา โดยมีศูนย์กลางของลายบัวอยู่ตรงกลางฐานทั้งบัวรวมหงายและบัวรวมคว่ำ (มักตั้งตัวศูนย์กลางด้วยบัวหงายหรือบัวคว่ำแบบตรงไว้ตรงกลาง) มีความหมายว่า ฐานนั้นรับน้ำหนักสิ่งประดิษฐ์หรือวางอยู่ข้างบนมีน้ำหนักกดลงเช่นเดียวกับกระจิงฐานพระที่อยู่ตรงชื่อของหน้าบันจั่ว การที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กลางฐานนั้นเพื่อความงดงาม โดยมีการถ่วงเท่ากันไม่เหมือนกับการประดับกระจิงที่ห้อยของราชรถ (คือ กระจิงจะรวนไปด้านเดียวกัน) เพราะมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง

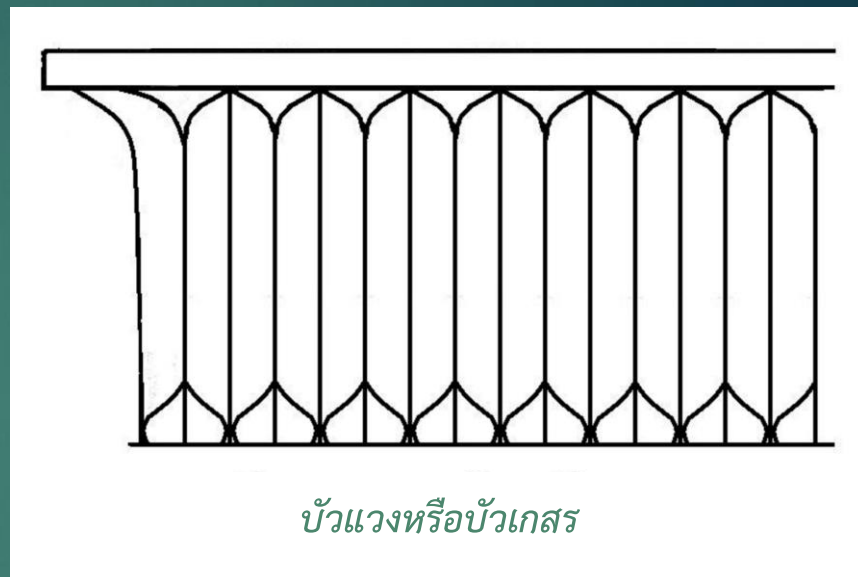
ลายบัวรวมคว่ำ

การแบ่งลายของกลีบบัวรวมคว่ำ บัวรวมคว่ำนี้ส่วนปลายของกลีบบัว และการบากลายท่วงที่คล้ายกับการเขียนยอดสะบัดของกระนงเปลวกลาย ๆ แต่ก็ยังคงสภาพรักษาทรง ฉียง ซ้ายเฉียงขวาอยู่ภายในกลีบ การเขียนสอดไส้ที่แบ่งส่วนละเอียดก็จะมีกลีบเลี้ยงทุกกลีบ หรือมีกลีบเลี้ยงแซมกลางก็ได้ ลายบัวรวมนี้ไม่นิยมการเขียนกลีบซ้อนระหว่างกลีบเช่นรายบัวที่มีศูนย์ตั้งฉากที่เป็นกลีบตรง

ลายบัวรวมนี้เป็นลายประกอบส่วนที่เป็นบัวหงาย บัวคว่ำของฐานปัทม์ ฐานชั้นเชิงบาตรหรือฐานสิงห์ก็ได้ แต่ทั้งนี้จะต้องมีเหมือนกันทั้งบัวหงายและบัวคว่ำ บัวหลังสิงห์ แต่ก็มีเป็นบางฐานที่ฐานสิงห์มีแต่ลายบัวหงายส่วนที่เป็นบัวคว่ำหรือบัวหลังสิงห์ไม่มีลายคงเป็นลักษณะบัวคว่ำเรียบ ๆ และเรียกว่าบัวหลังสิงห์เช่นเดิม

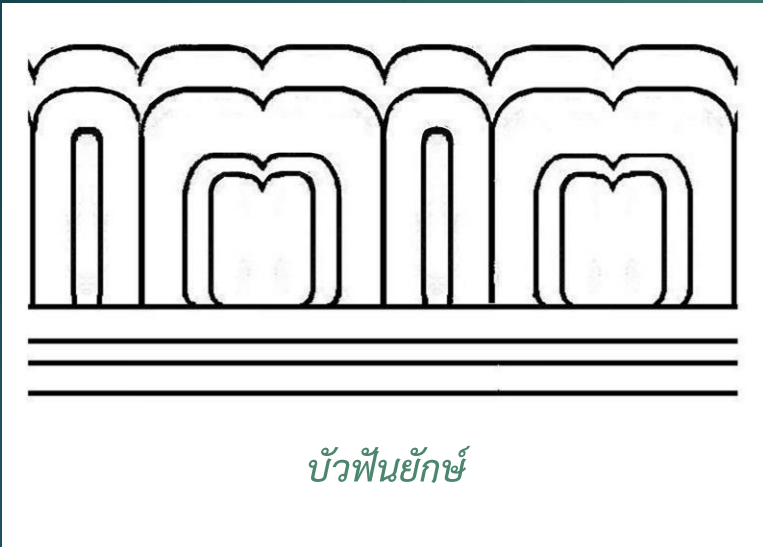
๔. ลายบัวแวง หรือบัวเกสร

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวจากทรงและรูปลักษณะของเกสรดอกบัวทั้งสองประเภทโดยทั่วไปจะเป็นเส้นเล็ก ๆ ตรง ๆ ต้นของลายบัวเกสรจะมีเป็นกลีบเลี้ยงหรือกลีบซ้อน ที่ส่วนปลายของรายนี้มียอดแหลม มนแยกผายไปตามลักษณะของท้องไม้ เชิงบาตร ของฐานหรือเป็นเม็ดกลม ๆ ก็ได้สุดแต่ช่างที่คิดประดิษฐ์ขึ้น แต่ถ้าไม่มีลวดลายที่ว่างนี้ก็คงเรียกว่าท้องไม้เชิงบาตร

ส่วนประกอบของท้องไม้เชิงบาตรก็คือท้องไม้ของฐานนั่นเองแต่ส่วนบนของท้องไม้ซึ่งรองรับบัวหงายทำผายออกคล้ายเชิงรองบาตรพระฉะนั้น บัวเกสรนี้เป็นลายประกอบของไม้ที่เป็นเชิงบาตรโดยเฉพาะ แม้ข้างบน ข้างล่างจะเป็นบัวหงาย กลีบตรง กลีบรวนก็ตาม ในแต่ละกลีบของบัวเกสรจะมีเป็นสันนูนแหลมคล้ายสันอกไก่หลังคาหรือสันอกเลาประตูหน้าต่างโบสถ์ วิหาร แต่บางช่างก็ทำเป็นร่องตรงกลางซึ่งตรงกันข้ามกับแบบแรกก็อาจทำได้ เช่น ที่แกะเป็นลายพิมพ์กลับสำหรับกระหนะลายประดับลายหัวโชนละคร

๕. ลายบัวพินัยักษ์

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวชนิดหนึ่งมีลักษณะกลีบของบัวเป็นรูปมน ๆ โค้ง ๆ เกือบครึ่งวงกลมเป็นกลีบใหญ่ สลับกลีบเล็ก แล้วมีเส้นล้อขนานตามแนวกลีบบนอีกเส้นหนึ่งในแต่ละกลีบทั้งเล็กและใหญ่ มีวิธีเขียนสอดไส้ลายกลีบโดยขนานกับทรงรูปนอกของกลีบ ใช้เป็นลายปากฐานของพระพุทธรูปปฏิมา เป็นลายบัวหางบัวคว่ำก็ได้ หรือเป็นลายหุ้มรัดองค์ระฆังของเจดีย์ก็ได้ ฯลฯ

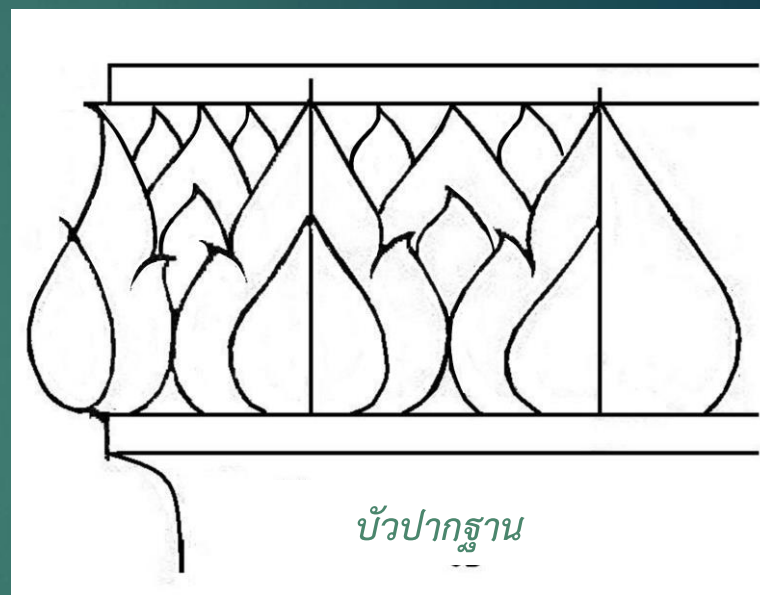
การที่เรียกว่าลายบัวพินัยักษ์นั้น เนื่องมาจากการประดิษฐ์มาจากพินของยักษ์ที่เขียนขึ้นเป็นภาพทางจิตรกรรม ปั้นภาพทางประติมากรรมเป็นต้นแบบ ถ้าจะเรียกอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการประดิษฐ์ซ้อนประดิษฐ์ก็ได้

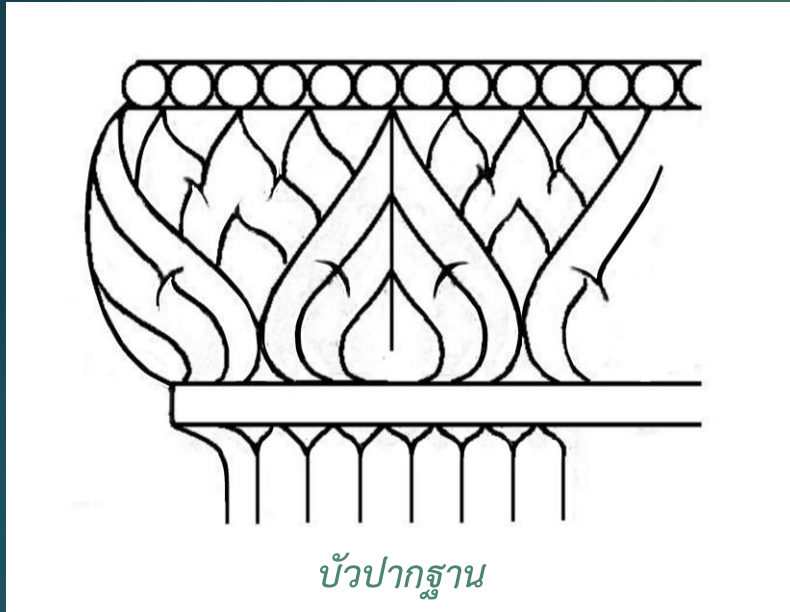
๖. ลายบัวปากฐาน

แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ก. ลายบัวปากฐานมาจากทรงของดอกบัวแย้ม ข. ลายบัวปากฐานมาจากทรงของดอกบัวกะลา (กลีบดอกเปิดมากกว่าบัวแย้ม)

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวซึ่งเกิดจากทรงของดอกบัวถึง ๒ ทรง คือ

ก. เป็นการประดิษฐ์จากทรงของดอกบัวที่เป็นบัวแย้มแต่ทำเป็นรูปทรงภายนอกของฐานเท่านั้น ส่วนลวดลายภายในก็ประดิษฐ์กลีบลายบัวเป็นทรงของดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม ระหว่างกลีบลายก็มีกลีบซ้อนอีก ๒ ชั้น ภายในกลีบสอดไส้ลายล้อตามรูปทรงของกลีบนอก แต่ละกลีบก็แบ่งปากลายตามกรรมวิธีการเขียนลาย

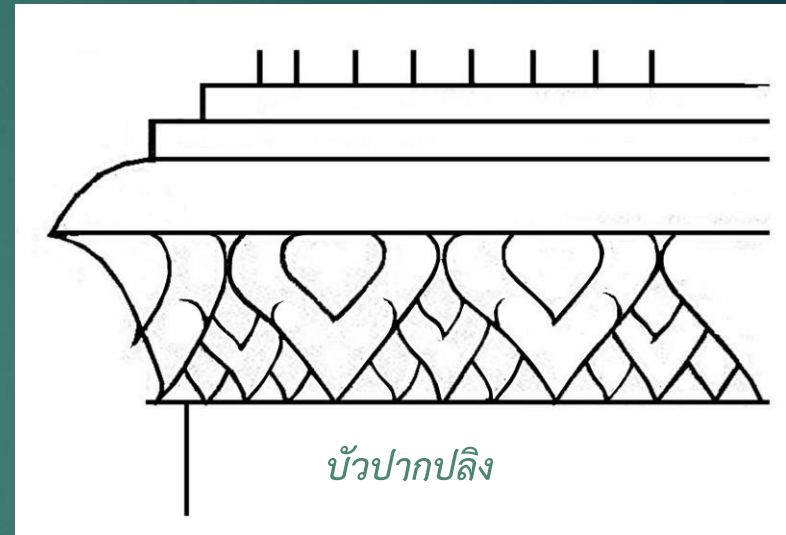
บัวปากฐาน

ข. เป็นการประดิษฐ์จากทรงของดอกบัวกะลา (กลีบดอกเปิดมากกว่าบัวแยม) แต่ทำเป็นทรงภายนอกของฐานเช่นเดียวกันกับบัวแยม (ข้อ ก.) ส่วนลวดลายภายใน ก็ประดิษฐ์กลีบลายบัวเป็นทรงของดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม ระหว่างกลีบลายมีกลีบซ้อนอีก ๒ ชั้น เหนือขึ้นไปข้างบนกลีบทำเป็นเม็ดลายเนื่องอันเนื่องมาจากเกสรของดอกบัวนั่นเองเป็นที่สุด ส่วนภายในกลีบมีการเขียนสอดใส่ลายล้อตามทรงกลีบนอก ตลอดจนการเขียนบายกลีบก็ ตามกรรมวิธีการเขียนลาย

บัวปากฐานทั้งสองชนิดนี้ แม้ไม่มีการเขียนลวดลายเป็นกลีบเป็นแต่รูปทรงภายนอกก็คงเรียกว่าบัวปากฐานอยู่นั่นเอง สำหรับเป็นฐานพระพุทธรูป เทวรูป พระบรมรูปประดิษฐานอยู่บนสุดของฐานซึ่งมีส่วนประกอบอื่น ๆ ของแต่ละฐาน

๗. ลายบัวปากปลิง บัวห้องปลิง

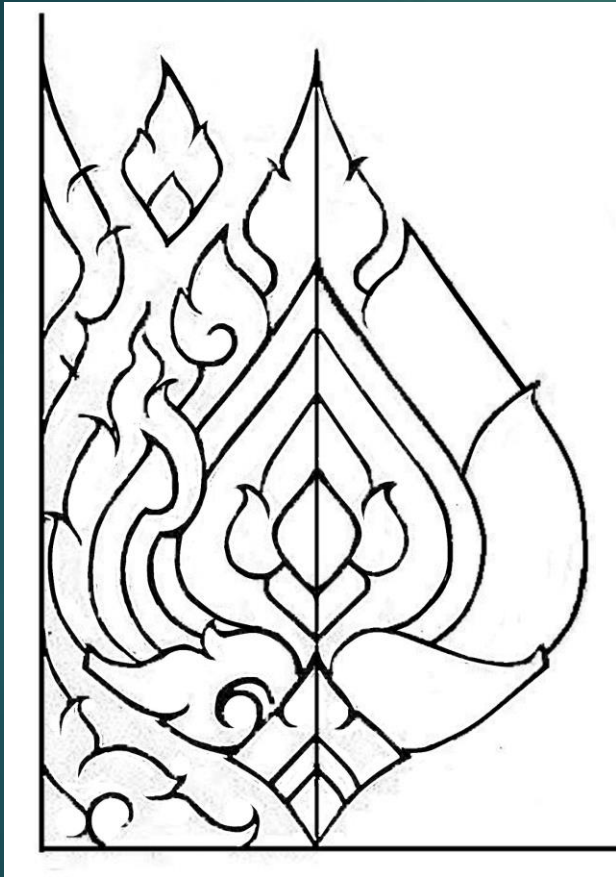
เป็นการประดิษฐ์ลายบัวชนิดหนึ่งมีลักษณะเป็นกลีบลายบัวของทรงดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม ศูนย์กลางดอกตั้งฉากเป็นกลีบตรง มีกลีบซ้อนอีก ๒ ชั้น ระหว่างกลีบ ใหญ่ การประดิษฐ์ลายบัวนี้อยู่ตรงส่วนประกอบของฐานส่วนหนึ่งที่เรียกว่า “ปลิง” มีความโค้งมนคล้ายเล็บมือ ทอดยาวไปตามฐานขนานไปกับเส้นลวด (ลักษณะตัวปลิงคล้ายกับตัวหาค ปลิงนี้เป็นสัตว์น้ำ จืดดูดเลือดมนุษย์และสัตว์ที่ลวงล้าลงไปในสระ เช่นเดียวกับหาคบางชนิดที่อยู่ตามพื้นที่ชื้น ๆ ในป่า)

ท่านโบราณจารย์ในทางการช่างของไทยได้ประดิษฐ์ลายบัวชนิดนี้ขึ้นมีลักษณะเป็นกาบหุ้มรัดส่วนประกอบของฐานที่เรียกว่า “ห้องไม้” อาจเขียนได้ทั้งทางตั้งและพลิกลง (หงาย คว่า) อยู่ตรงส่วนบนและส่วนล่างของห้องไม้ ฐานต่าง ๆ ซึ่งเป็นห้องไม้เรียบ ๆ ตรง ๆ ทรงบัวปากปลิงนี้แม้ไม่มีลวดลายเป็นกลีบบัวก็เรียกว่า บัวปากปลิงเช่นเดิม

๘. ลายบัวกนก

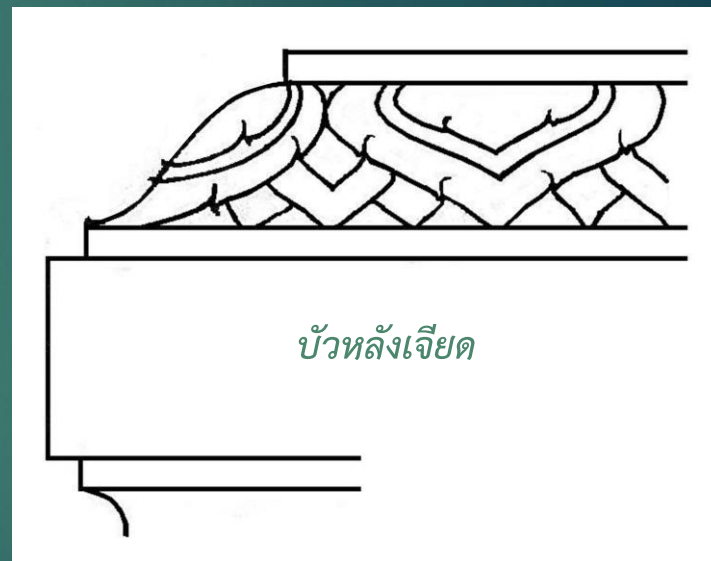
บัวกนก

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวที่เข้าลักษณะเป็นทรงพุ่มอันเนื่องมาจากดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม ของดอกบัวหลวงหรือดอกบัวสัตตบงกช ซึ่งไขทรงเป็นรูปของทรงข้าวบิณฑ์ ลายบัวกนกนี้ภายในทรงประดิษฐ์เป็นกระหนกเปลว กระหนกใบเทศ กระหนกเปลวใบเทศก็ได้ อยู่ในทรงสมมุติระหว่างดอกมีลายดอกเทศแซมอันหมายถึงกลีบซ้อน ส่วนช่วงล่างก็ประดิษฐ์เป็นลายอุด

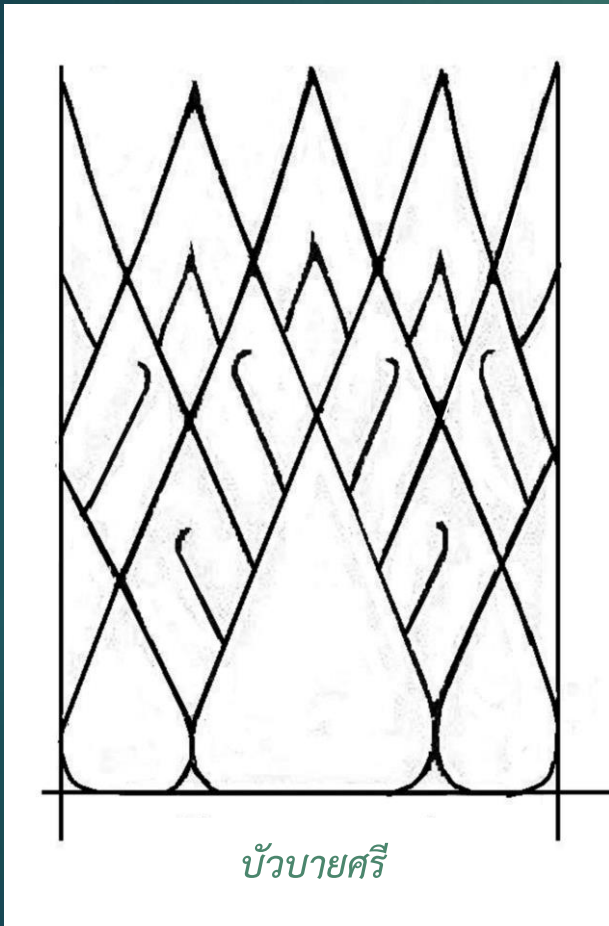
ลายบัวกระหนกนี้ใช้เป็นลายเขียนสีกระเบื้องเคลือบของส่วนประกอบที่เรียกว่า “บัวหลังเจียด” ก็ได้เป็นลายบัวหงาย บัวคว่ำ ที่มีพื้นที่กว้างพอก็ได้ เพราะเป็นลายที่มีขนาดโตพอสมควรหรือประดิษฐ์เป็นลายเชิงผนัง เชิงผ้าก็ได้ โดยเข้าชุดกับลายกรวยเชิงในทำนองแม่ลาย

๙. ลายบัวหลังเจียด

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวที่มีลักษณะของกลีบบัวป้อม ๆ เตี้ย ๆ ศูนย์กลางกลีบตั้งฉากระหว่างกลีบใหญ่ มีกลีบซ้อนอีก ๒ ชั้น อยู่ส่วนบนสุดของกำแพงแก้ว (กำแพงที่กั้นรอบพระอุโบสถหรือพระที่นั่งแต่ละองค์มีความสูงประมาณ ๑ เมตร) เนื้อหน้ากระดานบน บางทีก็ไม่มีลวดลายแต่อย่างใด แต่คงเรียกว่าบัวหลังเจียดอยู่นั่นเอง ลักษณะของบัวเป็นมุมลาดประมาณ ๓๐ องศา ถึง ๔๐ องศา หรือเป็นส่วนประกอบบนผนังพลสังข์ของบันได บนกำแพงที่เชื่อมระหว่างเสารอบพระอุโบสถหรือพระที่นั่งต่าง ๆ ก็ได้

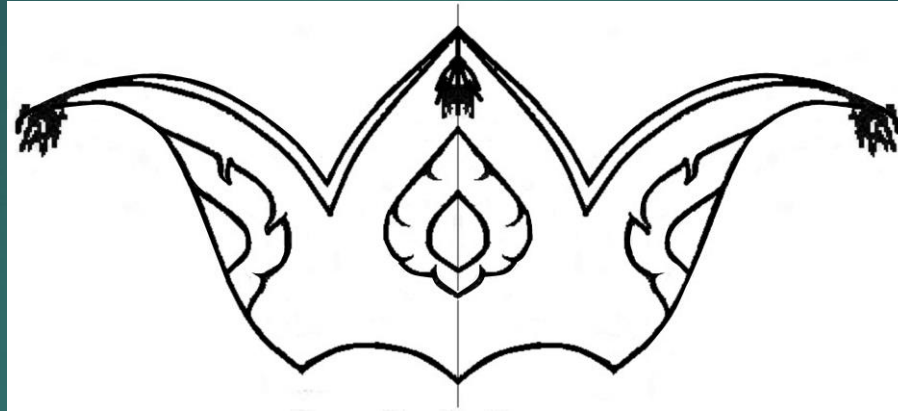

๑๐. ลายบัวบายศรี

เป็นการประดิษฐ์ชั้นประดิษฐ์อันเนื่องมาจากการเย็บบายศรีด้วยใบตองซึ่งมีการพันเป็นกรวยแหลมแบน ๆ แล้วเย็บสลับระหว่าง เป็นกลีบทำนองกลีบซ้อนของดอกบัว เมื่อดูทรงภายนอกก็เข้าลักษณะของดอกบัวตูม หรือกระจิงฟันปลา บัวบายศรีนี้ใช้ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ สำหรับเป็นเครื่องบูชาครูบาอาจารย์ บวงสรวงทวยเทพยดา หรือบูรพมหากษัตริราชของไทยในอดีต เป็นต้น

๑๑. ลายบัวกระจับหรือบัวกระจาด

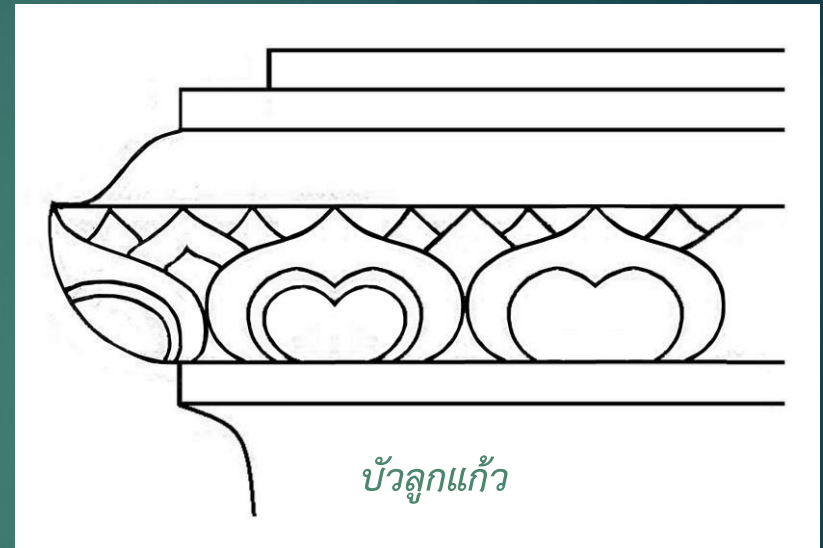
บัวกระจับ หรือบัวกระจาด

เป็นการประดิษฐ์มาจากภาชนะใส่ของที่เรียกว่า “กระจาด” ที่ทำเป็นเครื่องจักสานโดยการใช้ไม้ไผ่เหลาเสริมสอดติดกับขอบกระจาดมัดตรงมุมเป็นกลีบคล้ายกลีบบัวบาน แล้วปิดด้วยกระดาษสีต่าง ๆ บางทีดูรูปทรงแล้วคล้ายกระจับ (ผลกระจับที่เป็นพืชน้ำจืดซึ่งนำมาเป็นอาหารได้มีรสมัน ๆ คล้ายหัวเผือก) ภายในกระจาดที่ตกแต่งเป็นกลีบบัวนั้นใส่สิ่งของเครื่องไทยทานผลไม้สำหรับหลักในเทศกาล นำไปถวายพระภิกษุตามอาราม อันเป็นประเพณีเก่าแต่โบราณซึ่งปัจจุบันหาดูยาก

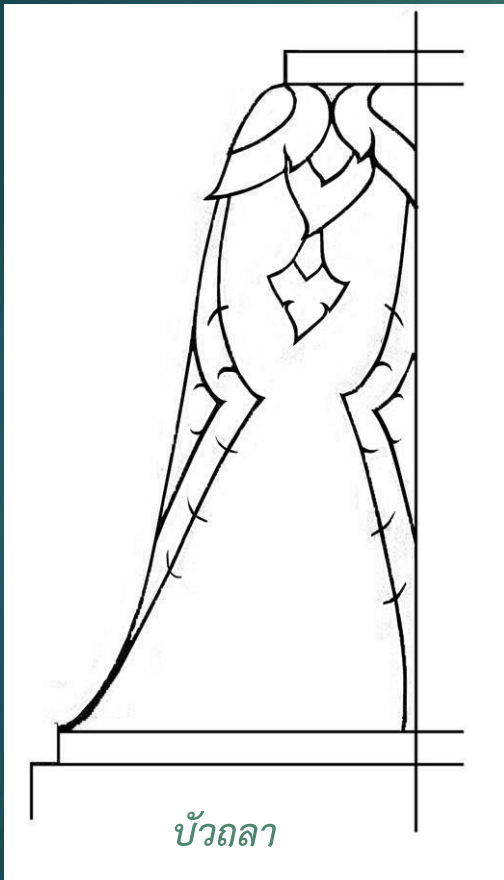
๑๒. ลายบัวลูกแก้ว

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวเป็นกลีบป้อม ๆ ทรงเตี้ย ๆ เข้าลักษณะของทรงกลีบดอกบัวตัดตบงกช รูปทรงนอกเป็นทรงของดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูมแต่ภายในสอดไส้ลายของกลีบเป็นลักษณะวงกลมแฝดติดกันหรือคล้ายผลของขำมะเสียง หรือลูกแก้วเป็นส่วนประกอบชิ้นส่วนล่างที่เรียกว่า “ลูกแก้วอกไก่”

อันเป็นส่วนประกอบของฐานปัทม์ ฐานสิงห์ บัวปลายเสา เสาเม็ดต่าง ๆ ทั้งเสากลมและเสาเหลี่ยม สันด้ามพระแสงขรรค์หรือเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ กำแพง ฯลฯ มีกลีบซ้อนอีก ๒ ชั้น บางทีก็ประดิษฐ์เข้าทรงของบัวกะลาหรือบัวปากฐานก็ได้ สำหรับรองรับพระพุทธรูป องค์ระฆัง ฯลฯ แต่เป็นลักษณะของลูกแก้วอกไก่ ไม่มีลายบัวลูกแก้วก็ไม่เรียก คงเรียกว่าลูกแก้วอกไก่เท่านั้น

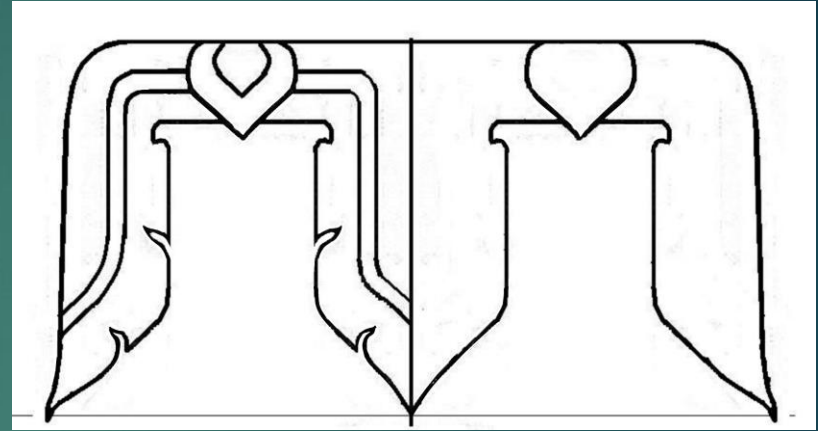
๑๓. ลายบัวถลา

เป็นการประดิษฐ์ลวดลายลงบนองค์ระฆังที่มีความลาดหรือส่วนลาดคล้ายบัวคว่ำขนาดใหญ่แต่ออกแบบประกอบเข้าลักษณะช่อดอกเทศ ส่วนบนคอระฆังมีกลีบบัวรัดโดยรอบ มีกลีบซ้อนเป็นลวดลายประกอบองค์ระฆังของเจดีย์ทรงเครื่องซึ่งเป็นส่วนประกอบของเจดีย์อยู่ใต้บัลลังก์เหนือกลีบบัวหรือหน้ากระดานบน บางที่ถ้าไม่มีลวดลายก็คงเรียกองค์ระฆังว่าบัวถลาที่มี หรือเรียกในส่วนประกอบของชั้นหลังคาเครื่องยอดของมณฑป บุษบก ที่ทำชั้นหลังคาเป็นลักษณะบัวคว่ำทุก ๆ ชั้น หรือบัวคว่ำบนหน้ากระดานลูกแก้วอันเป็นส่วนบนของเสาเม็ด (หัวเสา) เป็นลักษณะของทรงดอกบัวอ่อน แต่ลักษณะของบัวคว่ำที่เสาเม็ดนี้บางช่างก็เรียก “บัวฝาละมี”

๑๔. ลายบัวคอเสื้อ

เป็นการประดิษฐ์ลวดลายบัวชนิดหนึ่งสำหรับประดับตรงส่วนบนขององค์ระฆัง หลังคาเครื่องยอดมณฑป บุษบก อยู่ใต้คอบัวปลายเสาช่วงปลายต้นเสา ต่อจากลูกแก้วอกไก่ ลักษณะเป็นกาบหุ้มส่วนปลายต้นเสา ส่วนที่องค์ระฆังหลังคาเครื่องยอดก็เป็นกาบหุ้มตรงคอระฆังเช่นกัน ต่อลงไปก็เป็นลายรักร้อยบาทลงซึ่งตรงกันข้ามกับลายรักร้อยบาทของมุมต้นเสา (เสาเหลี่ยม) เป็นลายรักร้อยบาทขึ้น ทรงของลายบัวคอเสื้อนี้คล้ายกับกลีบปลายของบัวกลีบขนุนของชั้นเหม แต่ประดับลวดลายบัวกลับกัน คือ

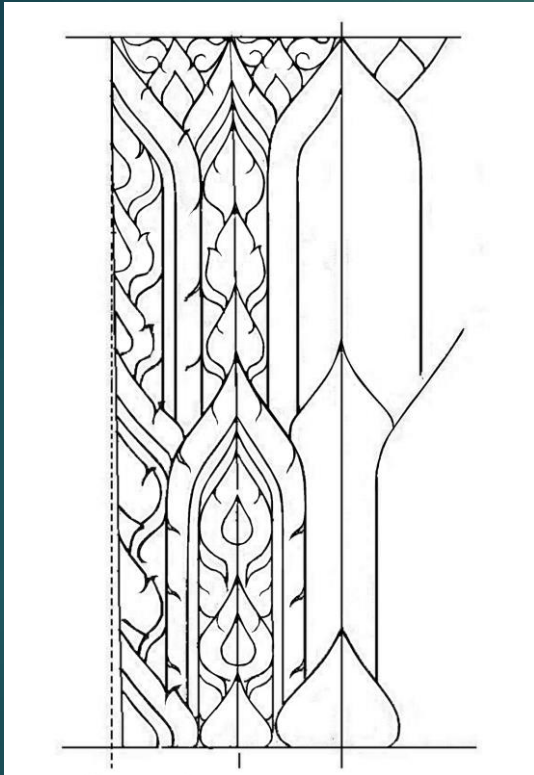

บัวคอเสื้อ

ลายบัวกลีบขนุนของชั้นเหมเป็นกลีบกลับขึ้น แต่ลายบัวคอเสื้อกลับลง การประดับตรงกลีบกลางเต็มกลีบข้าง ๆ ครึ่งกลีบ ระหว่างกลีบมีกระจังคั่น

ลายบัวคอเสื้อนี้เนื่องจากบัวคอเสื้อ (กรองศอ) ของภาพศิลปะไทยต่าง ๆ จึงเรียกว่าบัวคอเสื้อ คือ การประดิษฐ์ซ้อนประดิษฐ์อีกทีหนึ่ง บางทีนำไปใช้เป็นริ้วของชั้นฉัตรเบญจรงค์โดยรอบวงกลม ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ปิดด้วยกระดาษสีในงานชั่วคราว

๑๕. ลายบัวกลีบขนุน (ลายกลีบพาน)

บัวกลีบขนุน (พาน)

เป็นการประดิษฐ์ลวดลายโดยกำหนดทรงของกลีบลายสลับเล็กใหญ่ ซ้อนกัน ๒ ถึง ๓ แถว มีกลีบเลี้ยงเป็นต้นของกลีบใหญ่ เป็นแบบสำหรับสลักคุณโลหะเครื่องเงิน ทอง ทองแดง โดยรอบเป็นภาชนะสำหรับใส่สิ่งของที่เรียกว่า “พาน” ทำเป็น ๒ แบบ คือแบบขอบจักเป็นกลีบ ๆ ในลักษณะกลีบของดอกบัวบานเป็นแฉก ๆ กับแบบขอบกลม สำหรับแบบกลมจะต้องมีลวดอุดต่อจากกลีบซ้อน นอกจากนี้ยังใช้เป็นลายสำหรับแกะไม้หรือสลักคุณโลหะเป็นลายพระโกศของพระมหากษัตริย์ที่เสด็จสวรรคต พระราชวงศ์ที่สิ้นพระชนม์และเป็นที่ยับยั้งพระบรมอัฐิ

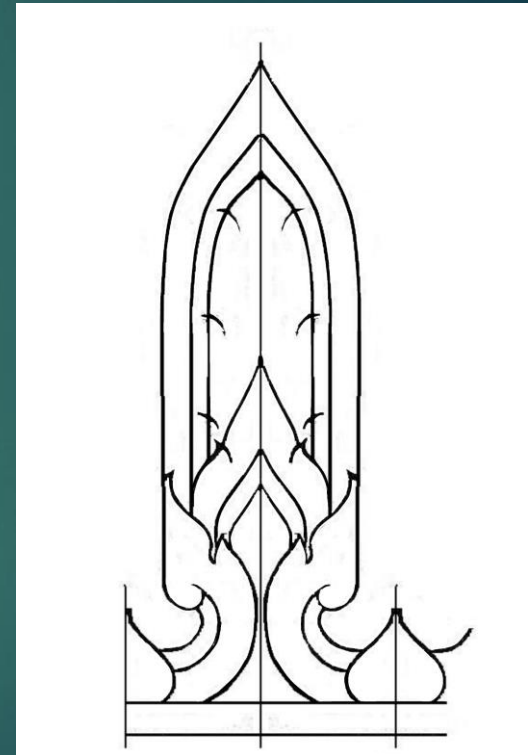
ภายในของกลีบบัวกลีบขนุนนี้เป็นลักษณะของลายรักร้อยกลีบบัวหรือลายดอกเทศหรือลายก้านต่อดอก

๑๖. ลายบัวกลีบขนุน (ชั้นเหม)

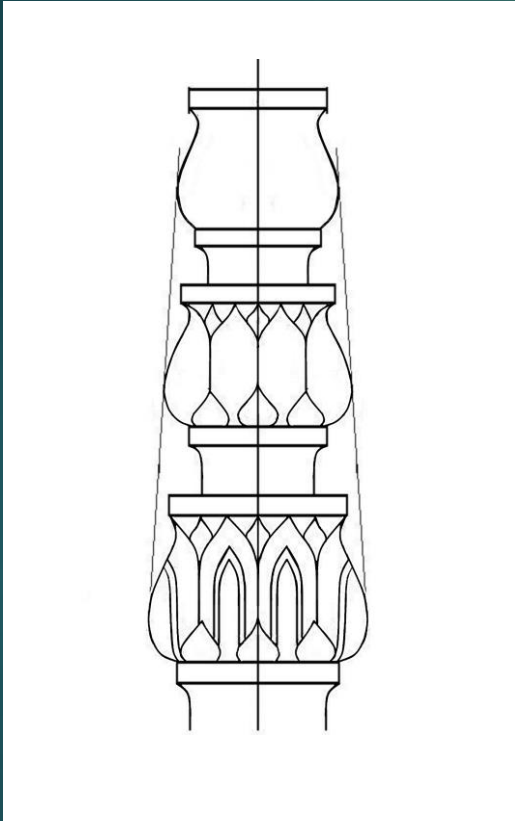
เป็นการประดิษฐ์ลวดลายกลีบบัวอีกชนิดหนึ่ง โดยมีทรงของกลีบเป็นกลีบใหญ่ตรงส่วนโคนกลีบของลายนี้ทำเป็นตัวเหงาชิดกันแล้วขึ้นทรงกลีบของลายกลีบบัว ระหว่างเหมต่อเหงาแต่ละกลีบมีกระจัง ตาอ้อยเป็นตัวเชื่อมโดยประดิษฐ์ตรงกลางเต็มกลีบ (กลีบบัวสูงขึ้น) ที่สองข้างซ้าย - ขวาประดิษฐ์เป็นครึ่งกลีบของกระจังตาอ้อย สำหรับไปเชื่อมต่ออีกด้านหนึ่งของบัวกลีบขนุนตัวถัดไป

ลายบัวกลีบขนุนชนิดนี้เป็นลายสำหรับสลักไม้ แกะสลักไม้ สลักคูนโลหะของส่วนประกอบที่เรียกว่าชั้นเหม อันเป็นส่วนประกอบของหลังคาเครื่องยอดมณฑป บุษบก ซึ่งต่อกับบัลลังก์ขึ้นไปชั้นเหมนี้ทำเป็น ๓ ชั้นต่อกันเป็นจุดเริ่มต้นยอดไม้ย่อไม้สิบสอง (การย่อมุมไม้สิบสอง) ของหลังคาเครื่องยอดลงมาถึงเชิงกลอนชั้นล่างที่เป็นการหาจุดยอดมุมรัศมีของชั้นหลังคา

บัวกลีบขนุน (ชั้นเหม)

๑๗. ลายบัว (เครื่องยอด)

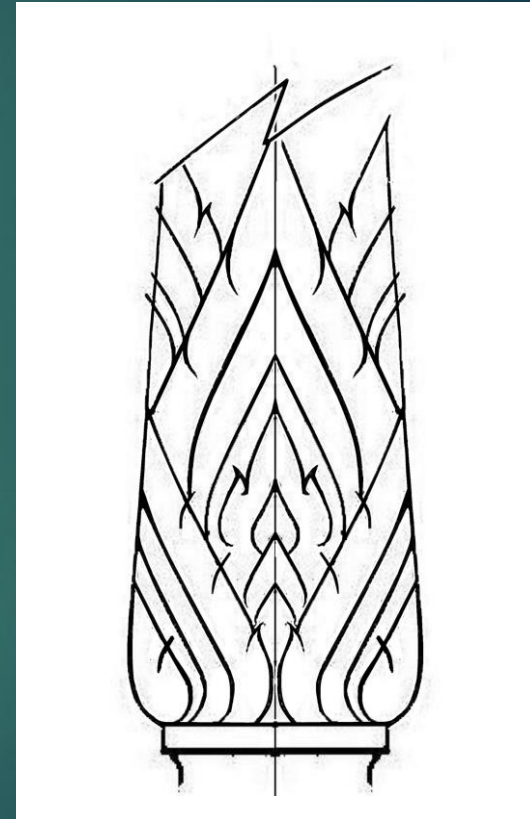

บัวกลุ่ม (เครื่องยอด)

เป็นการประดิษฐ์ลวดลายกลีบบัวชนิดหนึ่งโดยมีทรงของกลีบแบ่งเป็นกลีบใหญ่เฉลี่ยโดยรอบวงกลม ระหว่างกลีบมีกลีบเล็กลง ๆ สลับตลอด ภายในกลีบสอดไส้ลวดตามทรงนอกมีกลีบซ้อนอีก ๑ ชั้น ลายบัวกลุ่มนี้ประดิษฐ์อยู่ในทรงของดอกบัวแย้มที่เรียกว่า “บัวกลุ่ม” จะต้องมีตั้งแต่ ๓ ดอกขึ้นไปถึง ๗ ดอก ในที่สุดคำว่ากลุ่มหรือคลุม คือ ความหมายถึงบัวชุดหรือบัวเถาตนเอง มีจากใหญ่ไปถึงเล็กนับเป็นจำนวนคือเป็นที่สุด เป็นส่วนประกอบของหลังคาเครื่องยอดอยู่ใต้บัววงเหนือชั้นหม่อมของยอดมณฑปหรือบุษบก อยู่บนยอดเจดีย์ย่อมุม และอยู่ในที่ต่าง ๆ ตามลักษณะการใช้งาน แม้ไม่มีลวดลายเป็นกลีบ เป็นแค่ทรงของดอกบัวแย้มก็คงเรียกว่าบัวกลุ่ม

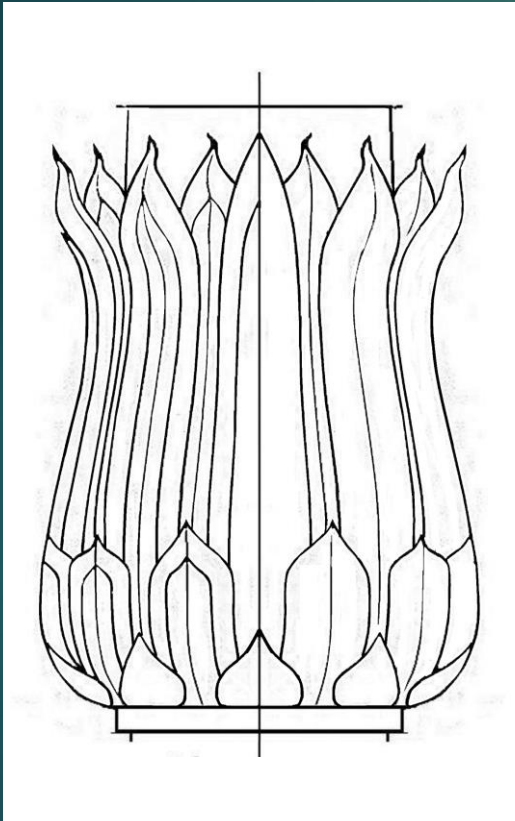
๑๘. ลายบัวกาบป्ली

เป็นการประดิษฐ์ลายบัวชนิดหนึ่งมีลักษณะเป็นกาบห่อหุ้ม สลับ
ระหว่างกลีบ อยู่ที่ส่วนล่างของปลียอดซึ่งเป็นส่วนประกอบของหลังคา
เครื่องยอดมณฑป บุษบก มงกุฎ ชฎา ยอดฉัตร (เครื่องสูง) ถ้าไม่มี
ลายกาบป्लीก็คงเรียกส่วนนั้นว่าปลียอด เพราะอยู่ตรงส่วนยอดดั่งนั้นโดย
อยู่ใต้เม็ดน้ำค้างลูกแก้ว (ของเจดีย์)

บัวกาบป्ली

๑๙. ลายบัวจกกล (๑.บัวปลายเส้า)

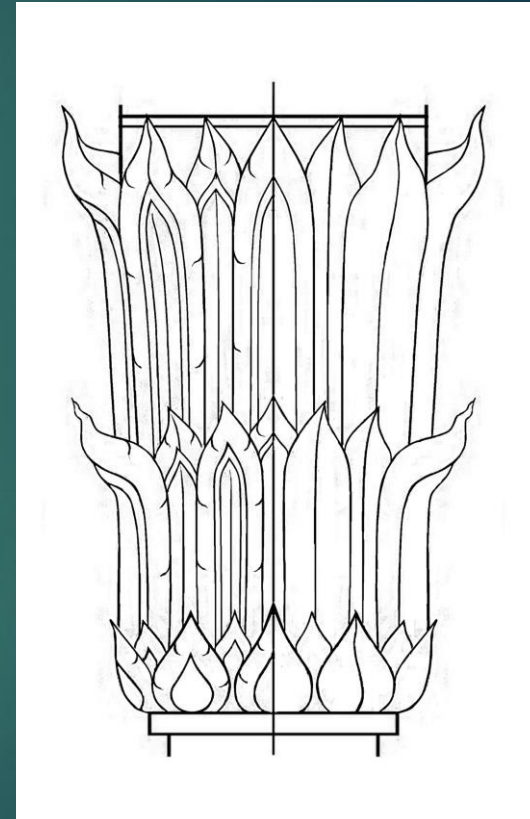

เป็นการประดิษฐ์ลายกลีบบัวในลักษณะรูปทรงภายนอกของ ดอกบัวแย้มทั้งสองประเภท เป็นส่วนประกอบบนยอดสุดปลายเส้าอาคาร ทางสถาปัตยกรรมไทย ที่เรียกว่าบัวจกกลนี้เนื่องมาจากการประดิษฐ์มา จากดอกบัวที่มีกลีบซ้อนมาก ๆ ทำเป็นกลีบดอกยาว ๆ ปลายกลีบประดับ มีกลีบซ้อนนอกกลีบยาวมีกลีบขนาดย่อมและกลีบเลี้ยงเป็นกลีบนอกสุด สลับระหว่างกลีบ ตามแบบของลายบัวจกกลนี้เป็นลักษณะของปลายเส้า กลมของสถาปัตยกรรมไทย อาจทำเป็นเส้าไม้แกะสลักหรือลายปูนปั้น ของเส้าปูนก็ได้

บัวจกกล (๑.บัวปลายเส้า)

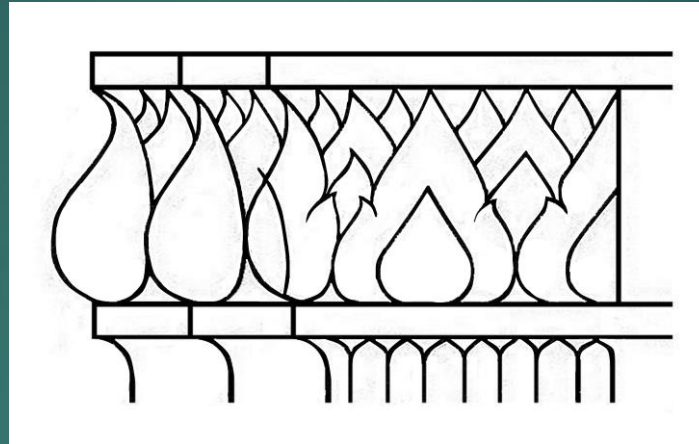
๒๐. ลายบัวกลีบขนุน (๒.บัวปลายเส้า)

เป็นการประดิษฐ์ลายกลีบบัวในลักษณะรูปทรงภายนอกของดอกบัวแย้ม เป็นส่วนประกอบบนสุดของปลายเส้าอาคารสถาปัตยกรรมไทย ที่เรียกบัวกลีบขนุนนี้เนื่องจากลายของบัวกลีบขนุนของส่วนประกอบยอดพระปราสาทและชั้นหมของยอดมณฑปและบุษบก คือมีลักษณะของกลีบเป็นกลีบใหญ่สลับกลีบเล็ก ประดิษฐ์เป็นกลีบชั้นเดียวหรือซ้อนสองชั้นก็ได้ ส่วนต้นกลีบเป็นกลีบสั้นหุ้ม ใช้กับเส้าอาคารทางสถาปัตยกรรมไทย มีเป็นทั้งเส้ากลมหรือเส้าเหลี่ยมก็ได้ส่วนมากจะเป็นเส้าเหลี่ยมหรือเส้าย่อไม้ต่าง ๆ ปลายกลีบสะอาด

บัวกลีบขนุน (๒.บัวปลายเส้า)

๒๑. ลายบัวกลุ่ม (ฐาน)

บัวกลุ่ม (ฐาน)

เป็นการประดิษฐ์ลายกลีบบัวที่มีกลีบซ้อนอีกสอง ชั้นในทรงของดอกบัวแย้มซ้อนกันหลายชั้น เป็นส่วนประกอบบนสุดหรือใต้หน้ากระดานบนของฐานพระ ฐานชั้นเชิงบาตร ฐานชั้นเบญจาเครื่องตั้งต่าง ๆ ที่มีลักษณะของบัวกลุ่มซ้อนกัน จะเป็นฐานกลม ฐานเหลี่ยม ฐานย่อไม้ก็ได้ โดยการสร้างด้วยไม้หรือปูนศุนย์กลางของดอกตั้งฉาก

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร